

Н-34

УКРАЇНЬКА ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА.

В. НАУМЕНКО.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ.

Видавництво „УКРАЇНЬКА ШКОЛА“

під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і
С. Черкасенка.

№ 5.

Ціна 25 коп.

2450

49
434

УКРАЇНЬКА ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА.

В. НАУМЕНКО.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ.

84895

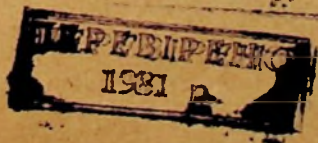
8

Видавництво „УКРАЇНЬКА ШКОЛА”
під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чеплиги
С. Черкасенка.

№ 5.

УНДП
ПЕРЕВІРЕНО
1962 р.

Ціна 25 коп.

За згодою високошановного автора сю працю його дру-
кується загальноживаним досі правописом.

В-зо „Укр. Школа“.

Друкарня Т-ва „ЧАС“ у Києві.
1917.

Загальні принципи українського ^{*)} правопису.

Настав той час, коли на Україні почнеться освіта дітей, та і всіх людей на своїй рідній мові. З самого початку треба-б подумати про те, щоб широко поставлене письмо, а разом з тим і грамота людей, були з'єднані з загальним принципом, який завжди був головним в Україні, а тепер ставиться на прапорі, як лозунг,—се *демократизм правопису*. Не треба в сім разі йти слідом за правописами других народів, особливо західної Європи, де ми бачимо в правописах англійському, французькому принцип аристократизму: правопис у цих націй, видержаний на принципі історичному, або етимологічному, більш-менш науково-послідовний, але має характер жрецької науки, яка для людей простих з'являється мало зрозумілою. Навчитися грамотно писати по-англійськи—се не аби-яка наука. Далеко простіші правописи—німецький та російський, де більш вага дано фонетичному принципіві, хоч плутанина фонетичного принципа з етимологічним і тут завдають не мало лиха з грамотністю людей: вже одно *ъ* (російське *е*) ціла мука для учнів. А між тим ми живемо в такий час, коли грамота для людей—не розкіш, а перша потреба. От через що, заводячи тепер широко

*) Мені здається помилкою писати в слові Україна *ї* (*ї=йі*), бо вимовляється воно з гострим *і*, а йотована вимова чується тільки тоді, як хто наумисно усялюється так сказати.

освіту на Україні, треба зразу установити таку правописну схему і такий альфавит, щоб забезпечити легку дорогу до того стану, який дає титул—*грамотний чоловік* в широкому значінню, себ-то: що він не тільки читає і пише, але пише без помилок. На своєму віку я перечитав тисячі усяких рукописів сучасних українців—і малоосвічених, і людей великої освіти; де-не-де попадався мені текст, написаний послідовно, якої-б правописної схеми не дотримувався чоловік, а далеко значна більшість пише так, що тільки і можна сказати: „безграмотно“. Назбирайте і тепер десяток-другий освічених українців і загадайте їм написати диктант стрічок в 20—30,—побачите, який вийде результат. А що-ж буде з дітьми, коли почнуть вони вчитись по школах, дотримуючись тих трудних правописних правил, які тепер иноді вживаються у письменстві. Через се я й радив-би зараз же українським інституціям освітнього характеру, але не виключно фаховим філ'юльогам, працювати над виробкою якомога просто і послідовно складеного альфавиту та над постановкою головніших принципів правописних правил, не ганяючись за дрібницями, ні фонетичними, ні етимологічними.

Зовсім не претендуючи на те, що той проект правописний, який я зараз маю докласти шановним читачам, вдержує сильну критику, я тільки хочу показати, на яких принципах, по моїй думці, треба утворити український правопис.

Першим принципом писання, який найбільше дає гарантію уберегтися од „безграмотности“, мусить бути принцип фонетичного письма, себ-то: кожна літера мусить послідовно означати те, що чується вухом. Звичайно, тут ми маємо на увазі ту центральну літе-

ратурну українську мову, яка завше мусить бути якимсь осередком між українськими діалектами, через що в сій літературній мові неможна кожному, покладаючись на свої діалектячні окремоти, писати тільки так, як диктує йому його вимова. Що-ж може тут бути корективом? Тільки додатковий принцип: там, де вагається фонетика, там, де у вимові не чується зовсім виразного згукку, треба додержуватись етимології, але не гаяючись за фонетичними дріб'язками.

На протязі усього 19-го віку українська письменність дала чимало зразків правопису, починаючи од послідовно фонетичного принципу і кіпчаючи зовсім етимологічним. Не маю потреби передивлятися тепер всі ці проби правописні, хоч вони і дуже цікаві, а зупинюсь тільки на двох крайніх.

Дуже відомий в науці наш українець Михайло Максимович, з щирою українською натурою, але з політикою як мога більшого єднання з Росією, ще в 20-х роках 19-го віку утворів чисто етимологічний правопис, думаючи, що сим способом легко прилучити до читання українського тексту росіян, які, не вимовляючи слів як слід по-українськи, очима можуть зрозуміти мало не все те, що читатимуть. Для цієї мети він поклав, напр., правило, що в словах, де чується українське *і* (гостре), пишеться *ѣ* або *ѣ* (вѣтер), або *ѣ* (вѣнь), або *ѣ* (нѣсь), або *ѣ* (конѣ), навіть *ѣ*, *ѣ* (краѣ, замуѣ). Взагалі Максимович додержувався писання по-російськи, і тільки в поясненнях до нього він показував, як треба вимовляти по-українськи, напр: зѣлля = зілля, рятоваѣ = рятував. Нема чого й казати, що сей правопис був, так би сказати, компромісний: коли в школі і у всій освіті на Україні була тільки російська наука, то здавалось Максимовичеві, що буде зручніш українцям читати друковане на своїй мові, коли вони побачуѣ ті-ж самі літери, що і в російській книжці,

вимовляючи тільки по-своєму, а росіянам буде зрозумілим надруковане по-українськи, бо вони будуть текст читати, наче російський. Видно зразу, що українцеві можна навчитися писати правильно сим правописом, тільки пізнавши добре російську мову, бо своя рідна вимова зовсім не показує, яку літеру треба писати в слові, наприклад, *налітає*—*налістає*. Не глядячи на те, що сей правопис, зовсім незручний для українців, як далекий од їх фонетики, не мав ніякого поспіху в російській Україні, де він має хоч який-небудь резон,—не глядячи на се, кажу, його прийняла до себе Галичина, і там сей правопис панував доволі довго, аж поки в 70-х та 80-х роках на став пересиплювати його правопис фонетичний, через що в Галичині пішла була боротьба між *фонетиками* та *стімольогами* мало не така-ж гостра, як колись була в московщині між православ'ям з двоохперстним і трьохперстним хрестом. В останні два десятиліття в Галичині зовсім взяв гору фонетичний правопис, основу якому дали принципи правописів в Україні російській, найбільш яскраво вироблені П. А. Кулішем, через що сей правопис часто прозивають *кулішівкою*. Але до сього правопису я вернусь ще потім, а тепер зупинюсь на повній аптitezі правопису Максимовича—на чисто фонетичнім правопису, який инді називають *драгоманівкою*, а також і *герцеговинкою*. Остання назва і єсть основа сього правопису, але вона вимагає історичної справки.

В 1876 році в Кїїві серед громадян з'явилась думка поспішити з роботою над виданням українського словника, над яким давно вже працювали молоді робітники, найбільш студенти, під доглядом і по програмі М. І. Житецького. Порішивши, що ся остання робота піде собі повагом далі, не дуже величкий гурток, на чолі якого стояли В. Б. Антонович, М. П.

Драгоманов, В. Л. Беренштам, А. І. Лоначевський хотів скласти якомога швидше, як тоді казали, українського Рейфа. Перш усього почали виробляти правопис і зупинились на думці послідовного фонетичного правопису. Сей правопис, а також і увесь метод роботи (зовсім, правда, не науковий, бо навіть балютировкою рішалось питання про те, чи годиться слово для словаря, чи ні), звичайно викликали протест з боку П. І. Житецького, яко фільольота, і він, жартуючи, обізвав наш гурток *герцеговинцями* (бо саме тоді почалось повстання в Герцеговині проти турків) за те, що ми з такою справою, як словарна робота, обходились революційним методом. З того часу і пішла назва *герцеговинський словарь, герцеговинський правопис, або герцеговинка*; з того часу і П. І. Житецького почали прозивати *султаном*, звичайно, в дружнім колі пріятелів його самого. Правопис сей довго держався в роботі по словарю, але нарешті його мусіли замінити другим, як переміняли і увесь метод роботи *).

Незабаром після того, як почалась робота над словарем, мусів виїхати за кордон М. П. Драгоманов в 1876 р., де і розпочав видання „Громада“ і інших своїх праць сією самою герцеговинкою, через що і прозвано правопис сей *драгоманівкою* **). Як би не те, що сей правопис дуже не економний і трошки незграбний, то його можна було-б вважати за самий послідовний фонетичний, через те, що він найбільш дає гарантію грамотного писання. Найвиразніше принцип сього правопису виявляється в системі голосних згуків або самозгуків. Голосні згуки ідуть по такій таблиці:

*) Се і єсть той словарь, що виданий був „Кіевской Стариной“ під останньою редакцією Б. Д. Грінченка.

**) Сей-же правопис і я взяв за основу в моїй невеличкій роботі „Обзоръ фонетич. особенностей малорусской рѣчи“.

а е п і о у

Сі згуки, крім *и*, можуть йотуватися, себ-то:

йа, йе йі йо йу

(*йаблуко, моє, йіхатя, йолоп, йушка*).

Вже з сього видно, що при навчанні грамоти ви маєте змогу зовсім уникнути од пових літер *я, ю, є, ї*, а показати тільки природу *й* (*j*); найголовніша-ж користь сієї системи—се послідовність, яка зовсім пропадає, коли ви мусите через щось навчати дітей, що *й*о треба писати двома літерами, а *я, ю*—однією.

До сієї-ж системи дуже льогічно пристосовується і наука про суголосні згуки, або нашізгуки, себ-то: суголосні можуть бути або тільки *твердими* (*б, в, м, п, г, в, х, ж, ч, ш, щ*), через що вони просто зливаються з голосними (*ба, бе, би, бо, бу*), і навіть з дуже гострим *і* (*бі, ві, мі, пі, рі, кі, хі, жі, чі, ші, щі*); всі останні суголосні можуть бути і *твердими, і м'якими*, через що до м'яких прикладається *м'який знак* (*ь*): *д—дь, з—зь, л—ль, н—нь, р—рь, с—сь, т—ть, ц—ць*. Коли треба злучити твердий суголосний з голосними, то їх рядом і ставлять (*да, зе, ли, ні, ро, су, та, ца*); коли-ж треба злучити з голосними м'який суголосний згук, то так треба і писати (окрім *и, і*; при першому з них не може стояти м'якого, а при другому—усякий суголосний стає наче трошки ум'ягшеним)—*дья, зья, лье, ньу, рьо, сья, тью, цьо*. Хто вчив дітей грамоти російської, той добре знає, що найтрудніше дається зливання суголосних з *я, ю, є*, при чому в російській грамоті нема ніякого клопоту з *е, ь*, які вимовляються однаково м'яко, а в українській треба додати ще зливання з *є*. При сказаній вище системі писання, прийдеться дітям тільки показати різницю між твердим суголосним і м'яким—і тоді зливати з голосними і ті і другі згуки.

Як легко додержувати правопис при сій системі, видно з такого зразка.

Ішли дорогою дядько з своєю донькою. *Позу*
стріч їм йшла тітка з дітьми. Маньусінькин *Душк*
біг за возом, всі поглядаючи на своїх хазяїнів.

Я вже вже сказав, що се дуже неекономічний
метод, бо багато доводиться писати літер,—так в сих
стрічках зайвих літер 13. Се одно вже робить *учо*
систему незручною, бо багато часу виходить на
писання, багато зайвого паперу затрачується на друк
книжок, багато зайвих грошей приходится платити в
типографію за набірання тексту.

Треба шукати найліпшого виходу з цього стано-
вища, се-то: треба яко мога більше додержати послі-
довність фонетики, а через се легкість навчання
дітей, і разом з тим економію міста, часу і грошей.
До цієї середини і підходять вище згадана *кулішівка*
з де-якими додатковими поправками.

Щоб уникнути од зайвого писання літер, ви-
робляються нові літери, або нові значки, для умовного
розуміння йотовки голосних і ерації (ум'ягшення) су-
голосних згуків: *ѣа*—*я*, *ѣа*—*я*. Але тоді треба ви-
держати сю систему до кінця, чого і не робить сучас-
ний український пропис: він так-сяк видержує
я, *ю*, *є* (*ѣе*, *ѣе*), гірше *ї* (*ѣі*), і зовсім не видержує *ѣо*,
ѣо (*ѣого*, *ѣого*). Почну з того, що *є* дуже незручно
пишеться; особливо великою (прописною) літерою (Еге!
Ех!—Едвб, Еднат); *ї*—ще більш незручно писати,
ставлячи аж дві цяточки, які в друку дуже часто не
виходять; що-ж до *ѣо*, *ѣо*, то не варто заміняти їх
російським *ѣ*, бо се вже зовсім умовний знак. Краще
всього і послідовніш всього було-б скрізь умовитись
ставити над голосними згуками лежачий *ѣ* (—), і тоді
виходило-б, що і *ѣотація*, і *ѣрація* означалась-би
однаковим *ѣ* (—). Боюся я того, що давня тра-
диція писати *я*, *ю* не дозволить перейти до цього
новшества, через що я не стою дуже на одміні їх;

але мені здається, що *є*, *ї*—такої давньої традиції не мають, і слід було-б їх, злучивши з *о*, підвести під одну лінію, себ-то провести паралель: *е—с* з тіре над ним (і для *йе*, і для *єе*), *і—і* з тіре над ним (тільки для *йі*), *о—о* з тіре над ним (і для *йо*, і для *ьо*). Вигода од сього така: 1) для дітей—логічна послідовність, а через те і легше розуміння; 2) легше і виразніше писати і друкувати тіре (—), ніж дві пятки (..); 3) тіре (—) можна дітям пояснити, як лежачий *й* (славянський *ѣ*). Се тільки наша звичка до всякої традиції робить те, що якимось ніяково побачити уперше слово не так написаним, як ми звикли; а чим гірше буде написати *ого* (з тіре) замість *його*, *лоду* (з тіре) замість *льоду*, *іхати* (з тіре) замість *їхати*, *едваб* (з тіре) замість *едваб*? Або чим трудніше написати *зйхати* (з тіре) ніж *зїхати*, *бьє* (з тіре), ніж *бьє*, *вьо* (з тіре), ніж *вїо*? Краще всього видно, до чого доводить непослідовність правопису, з того зразка, який виявляється в російському писанню: треба написати *йож*—пиши *ѣжъ*, треба написати *майор*—пиши *маіоръ*, треба написати *район*—пиши *раоінь*, треба написати *бульйон*—пиши *бульонъ*. От і розбирайся дитина в сих правилах!

Як що кохання традиції візьме верх, то нехай вже зостається та система в голосних згуках, яка тепер найбільш вживається у нас на Україні, навіть з виключними написами *йо*, *ьо*, при поруч написаних *я*, *ю*, *є*, *ї*. Але безумовно треба зректися того писання, яке вживається в Галичині і подекуди в нас: се писання після суголоснихъ *ѣ*. Нема чого їй казати, що для такого писання єсть резон і збоку етимологічного, і навіть трохи фонетичного, але се останнє так невизначно почувається, що треба мати дуже тонке вухо, щоб почути різницю у вимові *дім* і *дїю*. Як що завести сей спосіб писання, то доведеться дітей навчати цілого ряду правил, які стануть зрозумілими тільки при пояс-

неннях етімологічних та ще й методом порівняючої фільольогії. Дам кілька зразків, беручи їх з книги Мих. Грушевського „Історія України“, вид. 1913 року. Як пояснити дітям, що в словах: здійснити, хліборобство, в часі, на тілі треба писати *ї*, коли не знають вони його походження сього згуку? Або: чи вирозуміють діти таку різницю в правописі, як давн*ї*, теперешн*ї*, і рядом—змучен*ї*, стомлен*ї*, схудл*ї*? Вуха мало дасть тут допомоги, а доведеться розібратися в тому, що таке тверді і м'ягкі основи в словах. Наскільки тут можливі помилки, краще всього видно з названої книжки М. Грушевського: тут побачимо—теперішн*ї* і тутешн*ї* (і рядом тутешн*ї*х); давн*ї* і давн*ї*й. Щоб показати, яка трудність буде задана дітям (та і дорослим людям) із сим писанням, я спробую підвести сей приклад під граматичні правила, бо знав кажу, що вухо багато помочі не дасть.

1) Треба заучити, що суголосні згуки *б, в, м, п, ф, г, к, х, ж, ч, ш, щ* ніколи не злучаються з *ї*, навіть в *ї-их* закінченнях слів (в грубі, в ямі і т. и). Через щось тут-же признається і *р* таким згуком, що не може злучатися з *ї*, себ-то не може бути м'ягким. Се вже дуже велика односторонність на сторону галицьких, волинських і подільських діалектів, де справді чується *р* твердим гуком: цар, кухар, ратувати; але-ж і тут ніхто не напише слово *ряд—рад*, або *рябий—рабий*, *рясний—расний* (див. „Словарь“ Б. Грінченка); навіть в таких словах, де в російській мові чується *а* (*рама, рамка*), в Київщині і в Полтавщині вимовляється *я* (*ряма, рямка*).

2) *д, т, л, н* бувають в формах *ї* і *є* злучені з *ї*: на вод*ї*, на світ*ї*, на стол*ї*, на дн*ї*, д*ї*ло, т*ї*ло, л*ї*то, н*ї*мий; вт*ї*к (теку), н*ї*ж (нежели), н*ї*с (н*є*сь); а в формі *о* вони злучаються з *ї*: д*ї*м (дом*є*), т*ї*к (ток*є*), н*ї*с (нос*є*). Як ми бачили, в сих самих згуках робиться різниця між твердими і м'ягкими основами в прикмет-

никах: давні часи, стомлені люди; чому-ж не вести послідовности те далі і поставити правилом і в іменниках так само робити ріжницю в твердих і м'ягких основах: на столі (стіл), на бараболі (бараболя)?

3) Така сама плутанина виходить із згукими з, с, ш, себ-то вони бувають в формах *ль* и *с* злучені з *й*: зйлля (зеліє), на носй, на руцй, в сйм (семє), князйство, князйв (князей), але в формах з *и*, *о* теж злучаються вони з *і*: оібно, елекційний, свзі.

Завести ці правила писання—се вийде далеко гірше, ніж те, що робиться тепер з російською грамотою: так скрізь лунають голоси про безпремінну зміну правопису, щоб легше стало бути грамотним,—чи слід-же нам в нову школу на Україні заносити таке-ж правописне сміття, яке хочуть вимести наші брати? Ось через що і комісія при Академії Наук висловилаься проти писання *і* після суголосних згуків.

Ось через се-то і я, педагог, який мусив 40 год працювати в російській школі, навчаючи дітей грамотности, і не бачив справжніх результатів свого навчання, тепер молю і благаю земляків уберегтися од замірів фахових учених і просто вигукую: „Пробі! рятуйте дітей од можливої шкільної халепи!“

З системою суголосних згуків, або напівзгуків, далеко менше клопоту в загальному правописному принципі—літерами виявляти те, що чує вухо. Тільки і треба в сій системі умовитись про такі згуки: 1) чи треба на письмі означати ріжницю у вимові згука *г*, який сливе постійно буває в українській мові *густим* (*h*) і тільки де-коли *гострим* (*g*)? 2) чи треба заводити окремі літери для таких згуків, як *дж*, *дз*, дуже міцно спаяних у вимові (*джерело*, *дзуски*)? 3) чи удержати літеру *ш* для згуків—*шч*, зовсім не міцно спаяних?

Хоч гострий гук *г* (*g*) трапляється не часто, проте він настільки odrізняється од густого *г* (*h*), що неможна не означити його на письмі. В правописах українських досі ми бачили кілька способів означити сей згук: найдавніше зустрічалося *кг*, потім з'явилося латинське *g* далі у галичан стали писати зовсім нову літеру *г*, де-не-де попадалося *г* з цяктою над ним. На чому-ж зупинитися? Видумувати якусь нову літеру, та й ще таку незграбну, як галицька *г*, або брати з романського письма *g*, або писати дві літери *кг*, які зовсім не нагадують вимови гострого *г*—мені здається незручним. Хочу бути послідовним і раджу уживати сю саму літеру *г* з *тіре* над нею, як *е* і буде покажчиком *небного* (близького до йотації) походження гострого згука *г*.

Що до згуків *дж*, *дз*, дуже міцно спаяних, то я зовсім згоджуюсь з думками комісії Академії Наук, яка висловилаь проти нових літер для них, бо не варто заводити нові літери для таких випадків у вимові, які не дають ніяких різких одмін.

Можна було-б обійтися зовсім без літери *иц*, пишучи так, як вимовляється—*иц*, але не варто на сім стояти, бо все-ж таки традиція письма *иц* дуже давня—се раз, а друге те, що з писанням *иц* звязана де-яка економія місця, а значиться—і грошей. Є в українській мові ще один суголосний згук, який от-от підлягає остракизму,—се згук *ф*. Треба взагалі сказати, що сей згук в руских мовах не вживається; тільки і забрів він сюди з мов чужоземних, бо нема ні одного руского слова із згуком *ф*, окрім якихось сумлінних вигуків—*фе*, *фюить*, або слів, що ідуть од вигуків—*фыркать*. В українській мові мало не скрізь згук *ф* заміняється то *хв*—*Хведір*, *Хведот*, *хваефон*; иноді *х*—*хурман*, *хунт*; иноді *п*—*Пилип*, *хвилозон*. Проте приходитьсь все-ж таки удержати літеру *ф* в українськiм альфа

виті, особливо для галицьких слів, перейнятих з німецької мови (*файний*), і взагалі для чужоземних термінів.

Таким способом увесь алфавит український зводиться у такий черговий ряд: а, б, в, г, ґ, д, е, є, ж, з, и, і, ї, й, к, л, м, н, о, о (з тіре над ним—іо, ъо, ё,) п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, я, ь.

Як що прийняти літеру *о* з тіре, яку раджу я, або *ѐ*, за яку висловилась комісія Академії Наук, то всіх літер буде 34; але по моїй системі 4 з них є не нові літери, а ті-ж самі, що й були, тільки з значками над ними.

Досі я казав поки про те, як, на мою думку, найкраще установити алфавит в українській, мов і тільки по дорозі мусив зачепити питання про правило злучення суголосних звуків з *і*. Заголовний принцип, таким способом, більш-менш видержується, бо кожна літера виявляє собою на очі те-ж саме, що чує вухо, без деталей маленьких одмін у вимові. За сими останніми не може уганятися загальний літературний правопис, бо для кожного звуку в місцевих вимовах можна знайти свої одмини. Через се, крім загального правопису, фільольогія і етнографи для своїх наукових робіт вживають спеціальні правописи з ріжними умовними значками над кожною літерою, і звичайно, такий спеціальний український правопис буде вироблятися в різних наукових інституціях і у нас.

Виходячи з сього принципу про загально-літературний український правопис, я і хочу тепер переглянути ще де-які правописні моменти, які не виходять з рамок чисто фонетичного характеру і сливе зовсім не зачіпають фактів етимології.

На першому місці треба поставити найбільш трудне питання про те, як писати такі слова, в яких су-

голосні згуки не злучаються з голосними, а стоять окремо перед йотованими голосними. Буває се в мові з різних причин. Для пояснення я поки що напишу сі слова чисто фонетичним методом. *Перший ряд* таких випадків: *пйать, мйасо* (иноді—*мясо*), *памйять, времйа*; *другий ряд*—*пйу, бйу, пйе, бйе, вйуть, безхлйба, лйе*, (иноді—*лье*), *лйють (лльють)*; *третій ряд*—*обйїхати, зйявлятися, зйїсти, відйїзд*. Із цього бачимо, що в цих трьох рядах (а в кожному з них свій особливий етимологічний і морфологічний принцип) фонетичне письмо приводить до однакового методу писання: чи буде суголосний згук твердий (*пйать, бйе, зйявлятися*), чи буде він м'який (*лйе, лйють*),—однаково далі за ним іде йотований голосний; чи буде злучання суголосного згука в коріні слова (або з суфіксом з юсовими згукми, чи буде се злучання в коріні слова (або з суфіксом) з основним згукм *и* (*пи-ти—пйу, би-ти—бйу, ли-ти—лйе, безхлйбїе—безхлйба*), чи буде, нарешті, воно в префіксах (*з-йїсти, об-йїхати, з-йявлятися, від-йїзд*),—скрізь фонетичний склад один і той же, себ-то—за суголосним далі іде йотований глосний. Коли ми з практичного погляду ухиляємось од чистого фонетичного письма і заміняємо природні *йа, йе, йї, йо, йу* умовними *я, ї, о* (з тіре над ним), *ю*, то для тої-ж практичної мети підемо ще трошки далі і умовимось, що *ь* не тільки знак повного ум'ягшення суголосного згука, але і часткового перед йотованим голосним згукм. Інакше кажучи, почнемо писати, як радила комісія при Академії Наук, вставляючи *ь*: *пьять, мясо, памьять, времяа; пью, бью, пье, бье, лье, вьють, безхлйба; обйїхати, зйявлятися, зйїсти, відйїзд*. Можна спитати, через що я не хочу замість умовного *ь* ставити апострофа ('), як се тепер прийнято і в Галичині, і мало не скрізь в нашій Україні. А через те-ж, через що зріклася апострофа і академічна комісія,

признаючи його незручним ні для друку, ні для писання. Крім того, апостроф мусить означити твердість, через що прийшлося би писати *в'ють* і рятом *льють* од слів одної конструкції—(*ви-ти, ли-ти,*) де в обох словах *в* і *л* тверді згуки, і через щось стало *л* м'яким (*ль-ють*), а *в* осталося твердим (*в'ють*). Перш усього не треба забувати того, що ніхто не зможе в плавкій розмові уловити, який буде суголосний згук, стоячи перед йотованим голосним—чи твердий, чи м'який; більш того, що він в таких злучаннях не може zostаватись зовсім твердим, коли на нього впливає *й*, через що він стає умягшеним, а коли так, то *ь* не зовсім буде тут безпашпортний знак. Бо й справді: коли ми бачимо, не тільки в українській мові, але і в російській, в словах *би-ть, ви-ть, ли-ть, ни-ть*—*би-ти, ви-ти, ли-ти, ни-ти*, одні і той-же факт послаблення корінного *и* в *ь* і той-же самий факт бачимо і в суфіксах (безхлб-біє—безхлббье, укр. безхлібья),—то чи не єсть се показчик можливости всіх сих суголосних згуків умягшатись? Порівняйте тепер російський і український глагол *ни-ть*. В російській мові *и* може бути, правда не скрізь, м'яким (*вошь, брость, ходишь*), через що і в глаголі *ни-ть* появляється той-же самий закон послаблення *и* в *ь*—*ишь-ю, ишь-ешь*, а в українській *и*вплячі згуки тільки перед *и* мусять трошки умягшатись (*жінка, щінка, шість*), а більш нігде, через що в глаголі *ни-ти* зостається *ни-ю, ни-єи*, так само, як в глаголах *ви-ти—ви-ю, ри-ти—ри-ю*, де без усякого сумніву *в* і *р* твердо злучаються з *и* (*ы*). Не тільки не перечить сьому, але стверджує сей факт і таке явище у вимові: послаблений згук *и* в *ь* в українській мові дає зараз же закон повної асіміляції (*й*) в тих словах, де суголосний згук легко умягшається (*льєє—льє—лє, льють—льють—лють*, попадія—попадьйа—попадья—

попаддя, узлісіє—узлісьїє—узлісьє—узлісьїє—сей-же
самий послаблений *i* в *ь* при *р* дає вже вагання (под-
вір'я—подвір'я, узгір'я—узгір'я), бо само *р*, як було
вище сказано, не скрізь охоче ум'ягшається; далі: бей
самий факт при *б, в, м, п*, які ще менше здатні до
ум'ягшення, не дають зовсім асіміляції, хоч злучають-
ся легко з йотованим голосним (безголов'я, безхліб'я);
ще далі: шиплячі, не можучи ум'ягшитись нігде, окрім
злучення з *i*, дають цікавий факт повної асіміляції,
заставляючи кінець слова *я* стати нейотованим (а)—по-
дружїє—подруж'є—подруж'я—подруж'я (в діалек-
тах зустрічаємо подруж'я, клоч'я). Гортанні згук *г*,
г, к, х, які в таких злучаннях ум'ягшаються переход-
ням ум'ягшенням (друг—друзіє—друз'я—друз'я, клок—
клочіє—клоч'я—клоч'я), зовсім не дають фактів
асіміляції.

84895

Подивимось тепер ще на ті злучання суголосних
згуків один з другим, при яких у вимові не чується
якогось сталого згука, через що в книжках знаходи-
мо багато одмін у правопису. Найчастіш такі випадки
бувають тоді, коли злучаються два суголосних згука,
після яких стоїть або йотований голосний згук (*святїй*,
цвях), або гостре *i*, про яке вже було сказано, що во-
но по натурі своїй належить до м'яких згуків (*спїв*,
смїх, *звїзда*). Можна в книжках побачити сі всі слова
написаними так: *святїй—св'ятїй—св'ятїй—св'ятїй*;
цвях—цв'ях—цв'ях—цв'ях; *спїв—спїв*, *смїх—смїх*,
звїзда—звїзда. Для таких одмін на письмі, звичайно, є
свої причини у вимові, але так невиразно чуються сі
одміни в самій вимові, що мені здавалося-б більш зру-
чним, не ганяючись за дрібницями ні фонетичними, ні
етімольогічними, всі їх підвести під один загальний

58095
Н.-М. ІНСТИТУТ ІМІТІ
НА Н. Н.

По дорозі зачеплю тут питання, яке не зв'язується ні з фонетичними, ні з етимологічними явищами, а має чисто формальний характер. В Галичині заведено правило в глаголах на *тс*я виділяти *се* *ся* в окреме слово: просить *ся*, почуваєть *ся* (або: *почуває* *ся*). Таку-ж само систему прийняли до себе і де-котрі письменники на Україні (наприкл.—в цитованій раніш книжці М. Грушевського). Чи маємо ми якісь тверді підвалини заводити таку систему в українській літературній мові? Справді, в Галичині і на Поділлі ми зустрічаємось з фактами виділення *ся* навіть у формі перенесення його наперед слова (він *ся* піклує), але се остільки діалектично, що в літературі сливе зовсім не попадаються такі форми (в книзі М. Грушевського нам не попалася *ся* форма ніразу). В нашому старому письмі теж *ся* форма не була в моді. При всім тим треба завше держатись послідовности: коли *ся* одділяється, то треба одділяти і послаблену форму *сь*, але сього не роблять галичане, не роблять сього і наші письменники, бо чують, що виїде якось незграбність. В книзі М. Грушевського сливе скрізь поставлені форми *ся*; але де-не-де проскакує, і *сь*, і тоді вже написано разом з глаголом (вернувсь—стор. 3). У других письменників наших *ся* послаблена форма зустрічається дуже часто, особливо в віршах (Шевченко: старий заховавсь; вони-б насміялись; бо вже й не плачу, не сміюсь; діти грались собі крашанками та й стали хвалитись обновами) і звичайно не одділяється. Через се рішучо слід зректися написання *хочеть* *ся*, як зовсім незакріпленого ні вимовою, ні традицією, ні навіть нашою етимологією (форма *ся*, як окрема форма заіменника, давно загубилася в українській мові, замінившись *себе*).

84895

Раніш вже довелось мені висловитись, правда без мотивів, за те, як треба писати всі слова, які походять від основи *іє* (знаніє, житіє). Галичане пишуть *знанє, житє*, бо вони так і вимовляють; але у нас на Україні чути дуже виразно вимову *знання, життя*, через що справедливість вимагає, щоб в літературній українській мові вживалась та форма, яка має за себе більшість. Де-хто з наших письменників зовсім вже плутають галицьку форму з нашою і пишуть *знанне, життє*; се. як висловила і академічна комісія, немає за собою ніякого резону *).

На сім поки-що я кінчаю свої думки про загальні принципи українського правопису, бо я хотів поділитись думками своїми про основу писання, не торкаючись правил письма, звязаних з граматичними розслідами. Се останнє я сподіваюсь надрукувати в ближчий час окремою книжечкою.

*) Див. про сей виділ слів на *іє* подробиці в моїй роботі „Обзоръ фонетич. особенностей малорусской рѣчи“. К. 1889 г. стр. 23.

955
УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА.

10-
Перший десяток.

1. С. Чернасенко. Шевченко педагогом. Шевченко й діти. Вид. друге.
2. Я. Чепіга. Самовиховання вчителя. Вид. друге.
3. С. Панасенко. В сучасній школі. Вид. друге.
4. С. Русова. Нова школа. Вид. друге.
5. В. Науменко. Загальні принципи українського правопису.
6. Я. Чепіга. Проект Української школи.
7. Ю. Сірий. Природознавство в сучасній школі.
- / 8. С. Русова. Драматичний інстинкт у вихованні.
9. Я. Чепіга. Вільна школа.
10. „ Національність і національна школа.

Головний склад видавництва
„УКРАЇНСЬКА ШКОЛА“:

Київ, Вел.-Володим., 53, Крамниця „Час“.
